

TÜRKİYE'DE ESKİ ESERLER HUKUKU

Oğuz DÖNMEZ (*)

I) ESKİ ESERLER HUKUKUN ÖNEMİ

Anadolu toprakları tarih öncesi devirlere kadar uzanan uygarlıklarla, bu uygarlıkların yarattıkları eserler ve bıraktıkları maddi kültür değerleriyle dünya üzerinde eşi olmayan bir öneme sahiptir. Bu topraklar üzerinde taş devri insanlarından günümüz toplumuna gelinceye kadar büyük uygarlıklar kurulmuş, insanlık tarihinde yerini almış bulunan bu uygarlıklar günümüzde de hayranlıkla izlenen önemli eserler meydana getirmişlerdir. Bugün Anadolu toprağının her bir karışı tarihi zenginliklerle doludur. Tarih öncesi devirlerden, Hitit'lerden, Selçuklu, Bizans ve Osmanlı'dan günümüz Türkiye'sine kadar uzanan çizgi içerisinde, uygarlıklar birbirlerini takip ederek kurula gelmiştir. Anadolu toprakları üzerinde kurulmuş olan tüm uygarlıklardan, bugüne zengin bir tarihi mirasın kaldığı ve bu mirasın Anadolu'nun her köşesine yayılmış olduğunu söylersek, gerçeği ifade etmiş oluruz.

Anadolu'da yerleşmiş bu uygarlıkların herbiri ileri bir kültür seviyesine sahip topluluklardı. Bugün, her yıl arkeologlarca yapılan kazılar sonucunda, yarattıkları eserler gün ışığına çıkarıldığında büyük hayranlık ve ilgi uyandırmaktadır. Ülkemizde Türk olsun, yabancı olsun, arkeologların yaptıkları kazıların sayısı gün geçtikçe çoğalmaktadır. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün son verilerine göre, ülkemiz toprakları üzerinde otuzaltısı Türk, yirmi beşi yabancı bilim adamlarınca yürütülen toplam altmışbir arkeolojik kazı devam edilmektedir. Bu küçümsenmeyecek bir rakamdır ve Anadolu topraklarının zenginliğine işaret eden çok önemli bir göstergedir.

Sistemli ve bilimsel kazılara Cumhuriyet'le birlikte başlanılmıştır. Önceleri Türk arkeologlarının kazıları çok az bir toplama sa-

(*) Dicle Ün. Hukuk Fak. Arş. Görevlisi.

hip olmakla beraber, daha sonraları nitelik ve nicelik yönünden yabancı bilim adamlarının çalışmalarından aşağı kalmamıştır.

Anadolu'da kurulmuş uygarlıkları ilk kez farkına varan ve araştıran yabancılar olmuştur. Burada İmparatorluk döneminde araştırma faaliyetinin kötü niyetle kullanılarak başka bir biçim aldığını hemen ifade edelim. Yabancılar, Anadolu'daki toprakların tarihi kültür zenginliğinin farkına varmakla kalmamışlar, Bu Kültür Hazinesini çalma, kendi ülkelerine, kaçırma eylemlerinde çok başarılı olmuşlardır.

19. Yüzyılda, çökme sürecine girmiş bulunan İmparatorluk, Ülke topraklarındaki tarihi Kültür hazinesinin korunması için hiç bir çaba göstermemiş, tutum ve davranışları ile bu kültür hazinesinin yabancılarca Yurt dışına kaçırılmasına ve yağmalanmasına göz yummuştur. O dönemleri Ülkemizdeki eski eserler ve tarihi anıtlar yönünden talihsiz bir dönem olarak kabul etmek durumundayız.

Tapınakların, anıtların, eski eserlerin sökülüp, yurt dışına çıkarılmaları bizzat Padişahın iradesiyle gerçekleşmiş, yüzyıllar boyu Anadolu topraklarında kurulmuş uygarlıkların maddi kalıntıları bir anda Ülke topraklarından alınarak yabancı Ülkelere kaçırılmıştır. Bir çok örnek arasından sadece ikisini vermekle yetineceğiz : Abdülhamid, Bergama Sunağı'nı, Alman İmparatoru Wilhelm'e hediye etmiştir. Yine, bugün Louvre Müzesini süsleyen Milo Venüs'ü Ülkemizden kaçırılmıştır. Batılı Ülkeler, Müzelerinde bulunan bu eserlerle bugün övünmektedirler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Son dönemlerinde Ülkemizdeki tarih hazinesinin büyük ölçüde yok olmasını, o günkü koşullar içinde doğal karşılamak gerekir. O dönemde, Ülkedeki eski eserlerin, maddi Kültür Kalıntılarının tükenmeyecek kadar çok olduğuna inanmış devlet büyükleri bu tarihi hazinelerin yabancılarca adeta ihsan olarak dağıtmışlardır. O dönemlerde, İmparatorluğun içinde bulunduğu kötü durum, savaşlar, bağımsızlıklarını kazanmak için ayaklanma çıkaran azınlıklarla mücadele, İmparatorluğu her yönden olumsuz etkilemiştir. Ülke Yöneticileri, İmparatorluğun içinde bulunduğu kötü koşullar yüzünden, eski eserlerin bu ulus için ne değerli kültür hazineleri olduğu bilincine varamamışlardır.

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, birkaç aydının çabasıyla, ilk olumlu adımlar atılmış, korunmaya yönelik çabalar başla-

tilmiş, ilk hukuki düzenlemeler nizamname olarak yürürlüğe konmuştur.

Zenginlik açısından dünyanın en önemli toprakları arasında sayılacak Anadolu Topraklarında eski eserlerin bulunması ve korunması bugün için de ayrı bir önem arz ediyor. Böylesine yoğun bir şekilde bulunmasından korunmasına, restorasyonundan kazısına, mülkiyetinden ticaretine kadar tüm toplum kesimlerini ilgilendiren bir konuya hukuki düzenlemeler çerçevesinde yaklaşmak ve korunmayı bir hukuki metin içinde düzenlemek ülkemiz için gereklilik olmuştur.

Bu gereklilik, Kanun şeklinde, 1973 yılında çıkabilmiştir. Gerçi, Anayasa Mahkemesi, 1906 Tarihli Son Asâr-ı Atika Nizamnamesi'nin Kanun kuvvetinde olduğunu belirtmiştir ama bu nizamnamenin hükümleri, 1906'dan sonraki geçen altmış yedi yıl içinde gittikçe yetersiz, eksik kalmıştır. En son 1983'de çıkan Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, ayrıntılı bir düzenleme ve yeni ilkeler getirmiştir. Eski Eserler Hukukumuzu oluşturan eski ve yeni metinlere ilerde tümüyle değinilecektir.

Bugün için, Türkiye Cumhuriyeti'nin, eski Eserler Hukukuna, Ülkenin eski eser hazinesinin korunmasına eskisinden çok daha fazla önem verdiğini belirtmek gerekir. 1973 yılında çıkan Eski Eserler Kanunu ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kanununun getirdiği ilkeler çerçevesinde, eski eserler hukukumuz gelişmiş, Yargıtay ve Danıştay'ın içtihatlarıyla da İlkeler, Kurumlar açıklık kazanmıştır. On yıl içinde, değişen koşullar ve beklentilerin sonucu olarak, yeni bir eski eserler kanunu yapılmış, 1983 Temmuzunda, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu adıyla yürürlüğe girmiştir.

II — HUKUK SİSTEMATIĞİNDE ESKİ ESERLER HUKUKUNUN YERİ.

Eski Eserler Hukuku, eski eserlerin ve eski eser yerlerinin, birer hak konusu olarak bağlı bulunacağı özel düzeni belirleyen hukuk kuralları ile görev gereği eski eserlerle ilgilenen Kamu kuruluşlarının bu tür görevinin kapsamını ve yürütülmesi yöntemini belirleyen hukuk kurallarının tümüdür.

Eski Eserler Hukuku, bu tanım çerçevesinde İdare Hukukunun kapsamına girer. Eski Eserler Hukuku, eski eserlerin birer hak ko-

nusu olarak bağı bulunacağı özel düzeni belirliyen hukuk kuralları derken, devletin eski eserler ve eski eser yerlerine ilişkin birtakım hak ve yetkilere sahip bulunmasını sağladığı, düzenlediği, o hak ve yetkilerin kapsamını belirlediği kastedilmektedir. Burada kişiler arası ilişkileri eşitlik ilkesine göre düzenleyen özel kurallar sayıca üç beş geçmemektedir. Bu durumda bu kurallar bütünüünün de Kamu hukuku bölümü içinde olduğu söylenebilir.

Eski Eserler Hukukunun bağlantılı olduğu diğer hukuk dallarına da değinelim :

Eski Eserler Hukukunun bazı kuralları Anayasanın 35. Maddesinin —mülkiyet ve miras edinme haklarının yasa ile sınırlanacağını belirtir— ve 63. Maddenin —Tarih, Kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin Devletçe korunacağını belirtir— Özel bir alanda uygulanması niteliğindedir.

Eski Eserler Hukukunun bazı kuralları, Kişilerin Mülkiyet hakkına, Sözleşme Özgürlüğüne sınırlamalar getirdiği için, Medeni Hukuk ile bu arada Borçlar Hukuku ile yakından ilgilidir.

Eski Eserler Hukukunun bazı kuralları, Eski eserlerle ilgili bir takım davranışları suç saymış, ve bunların cezasını göstermiş olduğundan Ceza Hukuku ile de ilgilidir.

Eski eserler hukuku bir iki kuralı ile, diğer bazı hukuk dalları ile bağlantı gösteriyor olabilir. Örneğin, Md. 43. Bir yayınlama hakkını tekeli düzenlemektedir. Dolayısıyla bu kural Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, daha geniş bir deyim ile Fikri haklar kapsamına girmektedir.

Eski Eserler Hukukunun Eski Eserlerle ilgilenen bir takım bilim dalları ile de bağlantısı vardır. Bu bilim dallarının başında Arkeoloji ve bunun ile ilgili Epigrafi (yazıtlarını inceliyen bilim) ve Nümizmatik (Eski Paralı inceleyen bilim) dalları gelmektedir (1).

III — ESKİ ESERLER HUKUKUNDA SİSTEMLER

Eski Eserler Hukukunda en önemli problem, Eski Eserlerin Mülkiyetinin durumunu tesbit etmektir. Eski Eserlerin korunmasında, Kamu yararı olduğu için bu problem önemlidir. Kişisel mülkiyetin hiç bulunmadığı, ya da pek sınırlı durumlarda tanındığı, Hukuk

(1) Bkz. UMAR, B, Eski Eserler Hukuku, İzmir, 1981, s. 4-5.

Sistemlerinde bu bakımdan problem yoktur. Ancak Kişisel Mülkiyetin tanınıp korunduğu, Hukuk Sistemlerinde sorun önem kazanmaktadır. Bu bakımdan üç ayrı ilke, Dünyadaki Eski Eserler Hukuklarına egemen olmuş durumdadır :

A — Eski Eserlerin Mülkiyetini prensip olarak kişilere bırakan sistem.

Bu Sistemde en önemli nokta, Eski Eserlerin Korunması ile elde edilecek Kamu yararının doğrudan doğruya Kişilerin hür tasarrufları ile gerçekleşmesine çalışmak, Aynı zamanda kişileri bazı teşviklerle bu mallarını Kamuya mal etmeye yöneltmektedir. A.B.D' de bu usul bir dereceye kadar uygulanmakta ve Müzeler Kuran, ya da Müzelere bağışta bulunanların Vergi muafiyetleri veya benzeri mali yollarla Eski Eserleri korumaya ve toplamaya yöneltmek amaçlı güdülmektedir.

B — Eski Eserlerin mülkiyetini Kişilere bırakmakla beraber, Mülkiyet hakkının kullanılmasına sınır koyan sistem, yani sınırlı mülkiyet sistemi.

Hemen hemen bütün Avrupa Ülkeleri ve pek çok başka Ülkelerde uygulanan bu sistemin esası şöyledir : Taşınır Eski Malların kontrol ve tesbiti çok zor olduğu için, bunlar üzerinde ayrı bir mülkiyet rejimi çoğu zaman uygulanmaz. Ancak Müzeler, normal satım akitleri ile bu malları alabilirler ya da bağış kabul edebilirler. Sistem daha çok taşınmaz mallar için söz konusudur. Yetkili makamlar, korunması gerekli taşınmaz eski eserleri tesbit ederler. Bu, bütün ülkeyi tarayan sıkı bir çalışma sonucu elde edilebilecek bir sonuçtur. Tesbit edilen Eski Eserler bir listeye kayıtlanırlar. Bu kayıtlı eserler üzerinde, Maliklerinin büyük ölçüde tasarruf hakları kısıtlanır. Taşınmaz malın listeye kayıtlanması, İdari bir tasarruftur. Bu tasarruf gerçekleşir gerçekleşmez o mal üzerindeki mülkiyet hakkı sınırlanmaktadır. Korunması gereği kalmayan eserler, listeden çıkartılabilirler. Yeni bulunan eserlerin listeye kayıt edilmesi her zaman mümkündür.

C — Üçüncü sistem Eski Eser olma niteliğini kazanan, taşınır ya da taşınmaz bütün malların mülkiyetinin Devlete geçmesidir. Mülkiyet hakkının tanınmadığı hukuklarda, bu sistem normal ve tabiidir. Ancak, Türkiye gibi Özel mülkiyetin tanındığı, ve Anayasa- ca korunduğu ülkelerde bu sistem önemli ve çetin hukuki zorluklar ve problemler çıkartmaktadır.

Ülkemizde de, bu üçüncü sistemin uygulanmakta olduğunu belirtelim (2).

IV — ESKİ ESERLERİN NİTELİĞİ

A — Kamu Malı Niteliği

«Devlete, Kamu Kurum ve Kuruluşlarına ait taşınmazlar ile Özel Hukuk Hükümlerine tabi gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan taşınmazlarda varlığı bilinen veya ileride meydana çıkacak olan korunması gerekli taşınır ve taşınmaz Kültür ve Tabiat varlıkları Devlet malı niteliğindedir» ifadesini taşıyan 2863 Sayılı Kanun 5. Maddesi Medeni Kanunun 697. Maddesi ile birlikte incelendiğinde, Taşınır ve taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Devlete ait olduğu sonucu çıkmaktadır. 1982 Anayasasının 63. Maddesinin ilk fıkrasında yer alan «Devlet, Tarih, Kültür ve Tabiat Varlıklarının ve Değerlerinin Korunması sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır.» hükmü ile de 2863 Sayılı Kanunun anılan hükmü birlikte yorumlanacak olursa, Eski eserlerin Devletin Hüküm ve tasarruf altındaki mallardan, yani Kamu mallarından olduğunu söylemek gerekir.

Devlet, hakimiyeti altında bulunan Eski Eserlerle Hukuki ilişkisini kamu mülkiyeti şeklinde kurmuştur.

İnsanlık tarihinin geçmişi ile, bugünkü toplumlar arasındaki bağı sürdüren, İnsanlık kültürünün ve uygarlık mirasının bugüne kadarki gelişimini aşama aşama gösteren ve İnsanlığın ortak hazinesi de diyebileceğimiz eski eserlerin Devlet malı olduğunu hükme bağlayan ifadenin iki anlamı olduğunu belirtebiliriz : Öncelikle Eski Eserler Devletin Hakimiyeti (Hüküm ve tasarrufu) altındadır. Nitekim Yargıtay Birinci Hukuk Dairesi, E. 1978/11872, K. 1978/11937 Sayılı Kararı ile eski eserlerin kamu malı niteliği taşıdığını belirtmiştir. İlgili Daire verdiği kararın bir paragrafında konuyu şöyle açıklamaktadır : «...1710 Sayılı Eski Eserler Yasasının 53. Maddesi ile, bu yasaya aykırı hükümleri kaldıran 10.4.1322 tarihli Asâr-ı Atika Tüzüğü'nün 4. Maddesinde;... efrat ve cemaati muhtelifenin uhdele- rindeki emlak ve arazide mevcudiyetini bilinen veyahut atiyen keşif edilecek olan her nevi abidat ve asâr-ı atikai menkule ve gayri menkullerin cümlesi hükümetin malıdır.» denilmektedir.

(2) Tüm bu bilgiler için Bkz. MUMCU, A. «Eski Eserler Hukuku ve Türkiye», AHFD, C. 26, s. 3-4 s. 51-53.

O halde taşınmaz mal niteliğindeki Eski Eserlerin bulunduğu yerler 1710 Sayılı Yasanın Yürürlüğe girmesinden önce de, sonra da kamu malı sayılmıştır. Böyle bir toprak, imar, ihya, mal edinmeye ilişkin zaman aşımı veya Medeni Hukuka ait başka bir yoldan özel kişilerin mülkiyetine geçemez.

Bu yasal kuraldan hareket edince; «Antik saha ve Arkeolojik sit alanı içinde ve etrafı tarihi eserlerle çevrili bulunduğu, yerinde yapılan keşif gözlem ve harita gibi delillerle saptanan Dava konusu parselin bağrında taşınmaz mal niteliğinde eski eserin bulunduğu bilinmese bile özel mülkiyet veya kamulaştırmadan söz edilemez »(3).

Eski Eserlerin Devlet malı olduğunu hükme bağlayan ifadenin iki anlamı olduğunu belirtmiştik. Eski Eserlerin Devletin Hüküm ve tasarrufu altında olduğunu söylemiştik. İkinci olarak, Eski eserler üzerinde Devletin Kamu mülkiyeti vardır. Kamu yararı açısından Eski Eserlerin nitelik itibarı ile, Anayasanın 63. Maddesi, Tabii servet ve Kaynaklarla ilgili 168. maddesi ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanununun 5. Maddesi Hükümleri çerçevesinde Kamu mülkiyetine konu olduğunu ifade edebiliriz (4).

B — Orta Malı Niteliği

Eski Eserlerin Kamu mallarının hangi kategorisine, girdiği konusunda görüş birliği yoktur. Bu konuda görüşlerini öğrendiğimiz, S.S. Onar ve Giritli/Bilgen, Eski eserleri Kamu malı saymakla beraber, hangi kamu malı kategorisine gireceğini açıkça belirtmemektedirler. Tahsin Bekir Balta ise, tarih ve sanat değeri olan eserleri, hizmet malı olarak kabul etmektedir..

Eski Eserlerin Hangi kamu malı kategorisine gireceğini saptarken, 2683 Sayılı Kanunda sayılmış olan Eski eserlerin niteliklerine, bakmak gerekir. 2863 Sayılı Kanun, ikinci bölümünde korunması gerekli taşınmaz Kültür ve tabiat varlıkları, üçüncü bölümünde korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları diyerek ikili bir ayırımla eserleri saptamıştır.

23. Maddede, Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait Jeoloji, Antropoloji, Prehistorya, Arkeoloji, sanat tarihi ve Etroğrafya açısından belge değeri taşıyan veya ender bulunur, özelliklere sahip,

(3) Bknz. Yargıtay Kararlar Dergisi. C. 5, Sayı : 2, Şubat 1979; s. 169 - 170

(4) Bknz. DÜREN, Akın, İdare Hukuku Dersleri, Ankara 1979, s. 115

hertürlü taşınır Kültür ve tabiat varlığı denilmektedir. Kanunun 6. Maddede Dört bent halinde saydığı taşınmaz Kültür ve Tabiat varlıkları içinde köprü, rıhtım, Su Yolları, Namazgah, Hayrat, Sebil, Çeşme gibi taşınmazlar sayılmakta ve bunların bazıları sadece korunmak ile beraber bir kısmının kamunun doğrudan ortak kullanımına, tahsis edildiğini, görüyoruz. Yine aynı maddenin c bendinde, sit alanı içinde bulunan taşınmaz Kültür Varlıkları ibaresi yer almaktadır. Bu maddede yer alan sit kavramını geniş anlamda yorumlayarak tarihi sit, Arkeolojik sit, ve tabii sit'lerin doğal nitelikleri gereği kamunun doğrudan ortak yararlanmasına, açık olduğunu anlamak gerekir.

Eski Eserlerin bu nitelikleri itibariyle müzelerde korunan taşınır Kültür ve tabiat varlıklarının hizmet malı; Köprü, Rıhtım, Çeşme gibilerini orta malı; Korunması gerekli tabiat güzellikleri ve gariplikleri ile tabii ve Jeolojik olayların meydana getirdiği güzel görünüşlere, asırlık ağaç ve korulukları ifade eden tabii sitlerin de sahipsiz mal sayılmaları gerekir.

Durum böyle olmakla beraber, ister hizmet malı, orta malı, veya sahipsiz mal niteliğinde olsun, tüm bu kültür ve tabiat varlıkları, Anayasanın 63. Maddesi uyarınca korunma, destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alma görevi Devlete aittir. Devlet, korunmayı, bu madde ve Medeni Kanunun 641. Md. ve 2863 Sayılı Kanunun hükümleri uyarınca gerçekleştirecektir.

Eski Eserler, Kanunla Kamunun yararlanmasına tahsis edilmişlerdir. Kamunun bu eserlerden yararlanması çoğu kez doğrudan doğruya olmaktadır. Örneğin, tarih öncesi devre ait bir arkeolojik sit alanının, bir tümülüsün, bir antik şehir kalıntısının tümü halkın kişisel veya toplu ziyaretine açıktır. Yine, Cami, Çeşme, Sebil gibi taşınmaz eski eserler kamunun doğrudan kullanımına açıktır. Bu nedenle eski eserler orta malı niteliğinde olan kamu mallarındandır (5). Kamu malları içinde, taşıdığı özellikler itibariyle eski eserler Orta Malları Kategorisine dahil edeceğimiz kamu mallarındandır.

(5) Bknz. DÜREN, Akın, İdare Hukuku Dersleri, Ank. 1979, s. 117

V — ESKİ ESERLER HUKUKUNUN DÜZENLEYEN METİNLER

A — Cumhuriyet Önceki Hukuki Düzenlemeler

a) 1869 Tarihli Asâr-ı Atika Nizamnamesi.

Ülkemizde, Eski eserlerle ilgili ilk çabalara, 19. Yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu döneminde rastlıyoruz. Eski Eserleri koruma bilincinin henüz doğmadığı o dönemlerde, korunma konusunda çok sınırlı bir aydın kitlesini nçaba gösterdiğini ve eski eserlerle ilgilediğini söyleyebiliriz.

1846 Yılında Eski Eserleri Koruma ve toplama konusunda, Osmanlı İmparatorluğunda ilk hareketler başlıyor. 1846 - 1847 yıllarında Tophane-i Amire Müşiri Fethi Ahmet Paşa, İstanbul'da Aya İrini Kilisesinde çeşitli vesilelerle ele geçen her türlü eski eseri toplayıp depo etmeye başlamıştır. Bu, ilk kez Türkiye'de Müzecilik ve Eski eserler sevgisinin doğumu olayıdır. Bu depo —Müze, 1868 - 1871 yılları arasında Galatasaray Lisesi Öğretmenlerinden Bay Goold Müdür atanır. Daha sonra Avusturya ajanı olan Terenzio'nun Müdür olarak atandığını, fakat daha sonra Mahmut Nedim Paşa'nın bu makamı kaldırdığını görüyoruz.

Nihayet aydın kişilerin gayreti ile, 1869 tarihinde ilk Asâr-ı Atika nizamnamesi yapılmıştır. Bu ilk nizamnameye kadar, eski eserlerin hukuki durumu tamamen fıkıh esaslarına göre incelenmekteydi, (6). Nizamnameden önceki durum hukuk tarihinin inceleme alanına girdiğinden, incelememiz dışında bırakıyor ve 1869 tarihli ilk nizamnamenin esaslarına geçiyoruz.

Nizamnamenin Mukaddemesinde, o tarihe kadar kazıyı yapanların aynı eserden ancak iki tane bulurlarsa birini devlete bırakacakları belirtilmektedir. Nizaname ile, bu sistemin yerine getirilen Yedi maddelik düzenlemeyi kısaca gözden geçirelim.

1. m. Osmanlı Topraklarında Antika aramak isteyenlerin Maarif Nezaretinden izin almaları şartını getiriyor.

2. m., Antikaların yurt dışına çıkarılamıyacağını,

(6) Bknz. MUMCU, A, Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, AHFD, C, 26, s. 3-4, s. 66

3. m., Mülkünde bulunan eski eserin mülk sahibinin olduğunu belirtiyor.

4. m., 2. m.'ye istisna getiriyor ve antik paraların yurt dışına çıkarılabileceğini hükme bağlıyor.

5. m., verilen izin, yer altında bulunan eşyayı çıkarmak için olduğunu,

6. m., yabancı devletlere arama izninin yalnızca Padişah tarafından verilebileceği,

7. m., antikanın yerini gösterene, çıkartmak için ücret ve masraf verileceğini hükme bağlamaktadır.

Nizamnamenin hükümleri çok yetersiz kalmıştır. Eski eserin ihracı yasak denmiş, Paralar istisnaya dahil edilmiştir. Bulunan eski eserler özel şahsın elinde kalmaktadır. Taşınmaz eski eserlerle ilgili kurallar çok yetersizdir. Nizamname, taşınır taşınmaz eski eserlerin tümünü kapsayan bir hukuki rejim kurmuş, koruma tedbirleri öngörmemiştir (7).

Nizamname, tüm eksikliklerine rağmen, bu konuda düzenlenmiş ilk hukuki metin olması ve o zamana kadar eski eserler konusunda yürürlükte olan fıkıh hükümlerini ortadan kaldırması ve ülkemizde Eski Eserler Hukukunun başlangıcını teşkil etmesi bakımından küçümsenmeyecek bir öneme sahiptir.

b) 1874 tarihli Asâr-ı Atika Nizamnamesi

Bir yazara göre, 1874 tarihli nizamname, Eski Eserler Hukukumuzda ilk resmi Nizamnamedir. Remzi Oğuz Arık, bir kitabında, «... 1874 tarihinde Kanun mahiyetini alan bizim ilk Asâr-ı Atika Nizamnamemiz neşredilmiştir...» (8) diyor. Bir yazar daha, ilk Nizamname'nin hangi tarihte çıktığı konusunda yanılıya düşmüştür. Bu yazar da, ilk Nizamname'nin Dr. Déthier'nin Müdürlüğü zamanında çıkarıldığı düşüncesindedir (9).

İlk Nizamname uygulanmaya başlandıktan sonra, 1872'de Ahmet Vefik Paşa Maarif Nazırlığına getirildi. Kültürlü ve bilgili bir Devlet adamı olan Paşa, derhal Müze Müdürlüğüne Alman Dr. Déthier'yi atamıştı.

(7) Bkz. MUMCU, A., Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, AHFD, C, 26, S. 3-4, S. 68-9

(8) Bkz. ARIK, R.O., Türk Müzeciliğine Bir Bakış, İstanbul, 1953, 5-2

(9) Bkz. Su, Kâmil, Osman Hamdi Bey'e kadar Türk Müzesi, İstanbul 1965, S. 16

Tarihçi, Arkeolog, Epigrafist, Koleksiyoncu ve aynı zamanda da başarılı bir ressam olan Dr. Déthier, Müze-i Humayun'daki koleksiyonun gelişmesi için hemen çalışmalara başladı. Dr. Déthier, Selanik, Bandırma ve İstanbul'dan ajanlar sağlayarak, eski eserleri toplatıp, İstanbul'a getirtmeye başladı. Kıbrıs'tan, Seksensekiz sandık eski eserle İstanbul'a dönünce, eski eser bakımından çok zenginleşen Müze-i Humayun'a yeni ve daha geniş bir bina aramak gerekli oldu. Bunun sonucunda, Müze-i Humayun Harbiye ambarından Çinili Köşk'e nakledildi. Dr. Déthier'nin tüm bu olumlu hizmetleri ve çalışmaları arasında, 1874 tarihinde, o vakte kadar bir yasağa tabi olmayan eski eserleri düzene koyacak ikinci Asâr-ı Atika Nizamnamesi'nin hazırlanıp, yayınlanması da vardır (10).

Bu ikinci Nizamname, ilkinde oranla daha geniş ve kapsamlıdır. Nizamname, Toplam Otuzaltı Maddeden oluşmaktadır. Burada, her Maddeyi tek tek belirtmeden, özellik gösteren maddeleriyle Nizamnameyi açıklayacağız;

İlk iki madde eski eserin tanımını vermektedir. Maddeler eski devirlerden kalmış ve insan eliyle yapılmış her türlü eşya asâr-ı atikadandır demektedir. Nizamnamede, eski eserler Arkeoloji bakımından bir ayırımı tabi tutulmuştur : Meskutat (Antik para) ve Diğer Eşyalar. Diğer eşyaların içine taşınır ve taşınmaz mallar da girmektedir.

3 - 6. m.'ler esas ilkeleri saptamaktadır. Önemli ilke 3. m.'de belirtilmiştir; Maddeyle, keşfedilmeyen asâr-ı atika nerede bulunursa bulunsun Devlete aittir, ilkesi getirilmiştir.

Yine Nizamname'ye göre, izin alarak usulüne uygun olarak eski eser bulanlar, bulduklarının üçte birini almaya hak kazanırlar. Sonraki maddelerle, bu bölüştürme işleminin nasıl yapılacağına ilişkin ayrıntılı kurallar getirilmiştir.

Nizamname'nin 8 - 22. m.'leri arasında, kazı izni alabilmek önemli şekil şartlarına ve belli harçları ödemeye tabi kılınmıştır.

Nizamname'nin 31 - 34. m.'leri eski eserlerin Satış, ihraç ve İthalat ile ilgilidir. Buna göre, harçlar Osmanlı Ülkesine girecek eski

(10) Bkz. EYİCE, 5., Ölümünün 100. Yıldönümünde İstanbul Arkeoloji Müzesinin ilk Kanuncularından Dr. P.A. Detmer - Arkeoloji ve Sanat Sayı. 16/17, S. 23.

eserler gümrük resminden muaftır. Yine, kazı yapanlar eski eser ihraç edebilirler. Fakat bunların da ihracı için resmi izin gerekir. İhracına izin verilen Eski Eserler gümrüğe tabidir. İzinsiz ihraç olunan eski eserlerin gümrükten kaçırıldığı görülürse hepsi müsadere edilir.

Nizamname, taşınmaz eski eserlere yalnız bir maddesinde (6. m) değinmektedir. Maddede yer alan taşınmazın «Mükemmel olması» ölçüsünü tayin etmek zordur. Nizamname düzenlenirken kastedilen «tarihi değeri olan» ibaresiydi.

Taşınmaz eski eserlerle ilgili bu maddenin yazılışı eleştiriye açık olmakla beraber, taşınmaz eski eserlerin korunması gerektiği düşüncesinin Devletçe de kabul edildiğini ilk kez beyan etmesi bakımından bu Nizamname önemli bir aşama sayılmalıdır. (11)

Nizamname, Son maddelerinde, Ceza Kanununun 133. Md. sinin (12) yürürlükte olduğunu ve toplanacak tüm para cezalarının Müze Sandığına ait olacağını hükme bağlamaktadır.

Nizamname'nin eksik yönlerini de bir kaç cümle ile özetlemek yerinde olacaktır. Maddelerde Eski Eserin bilimsel bir tanımı yapılmamıştır. Eski Eserlerin tasnifi, anlamsız, ve yetersizdir. Mülkiyet konusundaki prensip, yetersizdir. Yapılacak kazılar üzerinde gerçek bir kontrol mekanizması kurulmamıştır. Maliklerin tasarruf hakları Nizamnamede belirtilmemiştir.

Tüm bu eleştiri konusu olan açık noktaları bulunmasına rağmen, 1869 tarihli ilk nizamnamenin yanında, bu ikinci Nizamname'nin önemli bir gelişme ve ileri bir adım olduğunda şüphe etmememiz gerekir (13).

c — 1884 tarihli Asâr-ı Atika Nizamnamesi

1881 yılında, Müze Müdürü Dr. Déthier'nin ölümü ile, bu göreve Osman Hamdi Bey getirilmişti. Osman Hamdi Bey, Türk Ar-

(11) Bkz. MUMCU, A, Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, AHFD, C. 26, S-3-4 s. 70-1

(12) 1858 tarihli Ceza Kararnamesi 133 m.'de şöyle denmektedir; «Hayrat-ı şerife ve tezyirat-ı beldeden olan ebniye ve asar-ı mevzuayı nedm ve tahrib veyahud bazı mahallerini kırıp, rahnedar» edenler Cezalandırılır. Yalnız bu madde sadece kutsal ve anıtsal yapılara girişilecek tecavüzleri cezalandırmaktadır.

(13) Bkz. MUMCU, A., Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, AHFD, C. 26, S. 3-4 s. 72

keoloji, Sanat tarihi ve Eski Eserler Hukukunda bir dönüm noktası olmuş; bilgisi, kişiliği ve getirdiği tüm yeniliklerle Türk Müzeciliğinin çağdaş anlamda kurulmasına öncülük etmiş; Müzecilik tarihimizde ayrı bir yeri ve önemi olan bir kişiliktir.

Osman Hamdi Bey, 1874 tarihli Nizamnamenin yetersizliklerini görmüş ve göreve başlamasından kısa bir süre sonra, 1884 tarihli yeni Nizamname'yi yürürlüğe koydurmuştur. Bu yeni Nizamname ile bugün de geçerli olan İlkenin temeli atılmıştır. Bu ilke, Eski Eserlerin Mülkiyetinin kayıtsız şartsız Devlete ait olması ilkesidir.

Nizamname 36 Maddeden oluşmaktadır. Madde madde incelemek yerinde olacaktır :

1. Md. Eski eserin tanımını vermektedir.

2. Md.'de, Eski Eserlerle ilgili Temellük ve tasarruf haklarının ancak bu nizamname ile belirtilen çerçevede kullanılacağı belirtilmiştir.

3. Md.'de, nerede olursa olsun, mevcut ve bulunacak Eski Eserler hakkında, 1874 Nizamnamesi'nden çok daha geniş hükümlerle, cemaatler veya kişiler elindeki arazide bulunan, bu tür malların asla yıkılıp kaldırılamıyacağı; bunların yerlerinde korunmaları için hükümetin tedbir aldığı, (4. Md.), eski yapılar üzerinde her türlü değişikliğin kesin olarak yasaklandığı (5. Md.), belirtmektedir.

6. Md.'de, taşınmaz eski eserlerin korunması için bunların bulunduğu arazi sahibi ikna edilmelidir, aksi halde arazi kamulaştırılır denmektedir.

8. Md.'de, önemli bir ilke getirilmiş, Yurt dışına eski eser ihracı tamamen ve istisnasız olarak yasaklanmıştır.

Nizamname, Eski eser arama şartlarını, daha ağırlaştırmıştır. 9. ve 27. Md. lerde Ruhsatname alınması önemli şekil şartlarına tabi kılınmıştır.

Ayrıca, eski Nizamname'nin tersine, kazı sonunda bulunan, tüm eserler Devlete ait olur. Kazı yapanların ikramiyé ve benzeri ödüller almak konusunda hiçbir hakları yoktur. Sadece sahipli arazide, tesadüfen çıkacak eski eserler durumunda Eski eserlerin yarısı, arazi sahibine verilir. Yine 14. Madde'ye göre malike kalan eserler üzerinde Devletin şufa hakkı vardır.

Nizamname yurda girecek eski eserleri Gümrük resminden muaf tutmakta (28. Md.), İthal edilen bu eşyaların tekrar ihracını sıkı kayıtlar altına almaktadır. Yine, 31. Maddeye göre bu eşyalar izinsiz İhraç edilirse müsadereye konu olur. Yine bu eşyalar üzerinde müzelerin şufa hakkı vardır.

Nizamname'nin 33 - 35. Maddeleri, o dönem için önemli sayılabilecek Cezalar getirmektedir. Bunlar mahkumiyet, Tazminat, ve Para Cezalarıdır. 36. Madde'de Nizamname'den doğan anlaşmazlıkların, Adliye Mahkemelerinde çözümleneceği hükme bağlanmıştır. (14)

Hükümlerini özetlediğimiz, bu Nizamname, o güne kadar yürürlükte olan sistemden tamamen farklı ve yepyeni bir sistem getirmekteydi. Bu prensipleri, gerek 1906 Tarihli son Asâr-ı Atika Nizamnamesinde, gerekse 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu ile, en son 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma kanununda bugün de görmek mümkündür. Bu durumda, 1884 tarihli nizamname eski eserlerle ilgili koruma ve araştırma konularındaki düzenlemeleri ile, bugün de geçerli olan bazı temel ilkeleri kapsamı yönünden eski eserler Hukukumuzda ayrı ve önemli bir yere sahiptir denebilir.

d) 1889 tarihli Müze-i Hümayun Nizamnamesi

Bu nizamname, 5 fasıl içinde 43 Maddeden oluşmaktadır. Osman Hamdi Bey döneminde çıkarılan nizamname, müzenin nasıl yönetileceğini hükme bağlamakta, müzede çalışacak uzmanlardan, hademelere kadar bütün personelin görevlerini teker teker saymaktadır. Nizamname, Vilayet müzelerinin kurulmasını ilk defa öngörerek, Türk Eski Eserler Örgütünün kurulmasına öncülük etmiştir. Nizamnameye göre, İstanbul Müzesi bu örgütün üstündeydi ve Müze-i Hümayun Müdürü de Örgütün en büyük amiri durumundaydı. Böylece Türk Eski Eserler Hukukunun gelişmesi yolunda önemli bir adım daha atılmış oluyordu. Bunu takiben ikinci müze, 1902'de Konya'da, Üçüncü müze de 1904'de Bursa'da açılmıştır. (15)

(14) Tüm bu bilgiler için Bkz. MUMCU, A. Eski Eserler Hukuku ve Türkiye. AHFD, C. 26. S - 3 - 4, s - 73 - 4

(15) Bkz. MUMCU, A., Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, AHDF. C. 26. S. 3 - 4. s. 75

e) 1906 Tarihli Asâr-ı Atika nizamnamesi,

1973 yılında çıkarılan 1710 Sayılı Eski Eserler Kanununa kadar, bu nizamname, eski Eserler Hukukumuzun temel kaynağı olarak Ülkemizde uygulanmıştır. 1908 öncesinin «Nizamname» adını taşıyan metinleri, bugünkü anlamda tüzük değildiler ve Kanun hükmündeydiler. Bunu Asâr-ı Atika Nizamnamesine ilişkin bir davada, Anayasa Mahkemesi 1965'te verdiği E. 1965/16 K. 1965/41 Sayılı kararında açıkça belirtmiştir. Böylelikle Kanun hükmünde olarak uzun bir süre uygulama alanı bulmuş bu nizamname'yi, temel bazı maddeleri ile özet olarak açıklayacağız.

Nizamname, Türkiye Devleti'nin sınırları içindeki topraklarda bulunan ve eskiden yaşamış kavimlerin Güzel Sanatlara, İlimlere, Edebiyata, Dinlere ve diğer sanatlara mahsus her türlü malları Eski eserdir (5. Md.) diyor.

Nizamname 6. Md.'de eski eserlerin dağınık ve parçalanmış olsa bile, her türlü parçalanmış, Tuğla ve cam kırıklarına kadar Eski Eserler Hukuku'nun konusunu oluşturduklarını hükme bağlıyor.

4. Md.'de Eski Eserler Mülkiyetinin Devlete ait olduğunu belirtmektedir.

Nizamname'nin 7, 8 ve 9. Maddeleri taşınır Eski Eserleri bulup haber vermiyenlerin cezalandırılacağını hükme bağlamaktadır.

10. ve 11. Maddeler Ülkede'ki taşınır, taşınmaz, Eski eserlerin kazılması ve kazı izninin kimin tarafından verileceği, izinsiz kazı ve sondajın yasak olduğunu hükme bağlamıştır. Ayrıca 14, 15, ve 18. Maddelerde bu konularla ilgili düzenlemeler vardır.

12. Md.'de Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün, yapılan kazılar sırasında bulunan taşınır Eski Eserler arasında değersiz olanları arazinin sahibine geri verebileceği hükme bağlanmıştır.

Nizamname 26. Md., Eski Eser alım satımının Hükümetin iznine bağlı olduğunu belirtmektedir. Yine 28. Md.'de Yurt içine, Eski eser ithalinin de serbest olduğu hükme bağlanmıştır.

Nizamname tarihsel çevre sorunu ile ilgili bir düzenleme de getirmiştir. Eski Eserlere 300 metreden yakın yerlere kireç ocağı ve tuğla harmanı yapılması ve bu eserlere doğrudan doğruya veya do-

layısıyla zarar verecek yakınlıklarda işlemlerde bulunulması yasaktır (8. Md.) (16).

Nizamname son olarak Ceza Hükümlerini de içermektedir.

1906 tarihli bu Nizamname, sonraları çeşitli nizamname ve Kanunlarla takviye edilmiştir. Örneğin 1912'de Muhafaza-i Abidat nizamnamesi çıkartılmıştır. 1951'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek kurulunun kuruluş kanunu çıkartılmıştır.

f) 1912 tarihli Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi

Bu Nizamname ile, taşınmaz eski eserlerin 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesin'de gösterilmeyen koruma esasları düzenlenmiştir. Nizamname 1936 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Muhafaza-i Abidat Nizamname'sinde taşınmaz eski eserlerin korunması hakkındaki prensip ve esas amaç, Asâr-ı Atika Nizamname'sindeki eksik hükümler dolayısıyla, özellikle taşrada yıktırılan anıtsal yapıların, bundan böyle Usulüne uygun ve uzun süren bir izin işleminden sonra ortadan kaldırılmalarını sağlamaktır. Bu durumda, uzmanların raporlarından sonra ve onlar tarafından anıtın üzerinde çıkarılan süs veya kitabenin kurtarılmasından sonra anıt yıkılabilecektir. Nizamnamenin getirdiği, koruma düzeni bu şekildedir ve kapsadığı hükümler adıyla da bağdaşmamaktadır. 1936 Yılına kadar uygulanan bu nizamname esasları uyarınca, özellikle taşrada bazı yöneticilerin Müze memurlarını ikna ederek, anıtın kopyasının alınmasından sonra pek çok anıtı bu şekilde tahrip ettikleri tarihte kalmış bir gerçektir (17).

B — Cumhuriyet Döneminde Hukuki Düzenlemeler

1) 1973 tarihli 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu.

25.4.1973 tarihinde kabul edilip, 6 Mayıs 1973 tarihinde Yürürlüğe giren bu kanun, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun Yürürlüğe girdiği 23 Temmuz 1983 tarihine kadar yürürlükte kalmış ve on Yıldan fazla bir süre uygulama alanı bulmuştur.

(16) Bkz. MUMCU, A., Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, AHFD. C. 28, S. 1-4 s. 42 vd.

(17) Bkz. MUMCU. A., Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, AHFD, C. 26, S. 3-4 s. 75

Kanun 55 Maddeden ve 10 bölümden oluşmaktadır. Bölümler sırası ile;

- 1 — Genel Hükümler,
- 2 — Taşınmaz Eski Eserlerin, Tarihi ve Tabii Anıtların tesbit, Tescil, Koruma ve Onarım işleri ve Mülkiyeti,
- 3 — Taşınır Eski Eserler,
- 4 — Eski Eser Ticareti,
- 5 — Kazılar,
- 6 — Define Araştırılması,
- 7 — İkramiyeler ve Cezalar,
- 8 — Çeşitli Hükümler,
- 9 — Geçici Hükümler,
- 10 — Yürürlük ve Yürütme Hükümleri, başlıkları ile kanunda yer almaktadır.

a) Kanunun getirdiği düzenleme

Kanun 1. ve 2. Maddelerinde Eski Eser kavramı ve buna bağlantılı Kavramlara ilişkin ayrıntılı tanımlar getirmektedir.

3. Maddede Eski Eserler üzerindeki aynı hakkın özü ve kapsamını belirtmektedir.

Kanunun 4. ila 7. Maddeleri ile 47. ve 49. Maddeleri Eski Eserlerin korunmasına ilişkin genel kurallar ile İkramiye ve Cezalar konusunda kurallar getirmektedir.

8. ila 19. Maddeler taşınmaz Eski Eserlerin Korunmasına ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun bu konudaki görevlerine ilişkin kuralları düzenlemektedir.

20. ila 31. Maddeler taşınır eski eserlerin korunması ve Eski Eser ticareti ile ilgili esasları düzenlemektedir.

Kanunun 32. ile 45. Maddeleri kazılar başlığı altında, Türkiye'deki Arkeolojik kazı, Sondaj ve araştırmaların kimler tarafından nasıl ve hangi esas çerçevesinde gerçekleştirileceğini düzenlemektedir.

Kanunun 46. Maddesi define araştırılması esaslarını düzenlemektedir.

47. ila 52. Maddeler İkramiyeler ve Cezalar başlığı altında Eski eserleri bulan, resmi makamlara haber verenlere verilecek ikramiyelerle Kanunun öngördüğü kurallara aykırı davrananlara verilecek cezaları hükme bağlamaktadır.

53. Madde ile yürürlükten kaldırılan Kanun ve nizamnameler gösterilmiştir. Son iki madde yürürlük ve yürütme hükümleri ile ilgilidir.

2) 1983 tarihli 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu.

21.7.1983 tarihinde kabul edilip, 23.7.1983 tarihinde yürürlüğe giren bu kanun 1710 Sayılı Eski Eserler Kanununu yürürlükten kaldırmış ve Eski Eserler Hukukumuzun tek kaynağı olarak İki yıla yakın bir süredir uygulama alanı bulmaktadır (*).

Kanun, yürürlükten kalkan Eski Eseler Kanununa nazaran daha uzun bir metindir. Yedi bölüm halinde Yetmişsekiz maddeden oluşmaktadır.

(*) 2863 Sayılı Kanun Yürürlüğe girmeden önce, Ülkemizde Eski Eserler Hukuku Konusunda bir Monografi yazmış olan Sayın Prof. Dr. Bilge Umar'ın da Eski Eserler Kanunu ile ilgili çalışmasına, daha doğrusu Kanun Metni önerisine de değinmemiz gerekiyor: «Yeni bir (Eski Eserler Kanunu) Metni önerisi ve gerekçesi» başlığı ile yayınlanan bu metnin önsözünde Umar şöyle demektedir : »... özellikle şimdi yürürlükte olan Yasanın (1710 Sayılı Kanunu kast ediyor) hazırlanmasına hukukçuların katılmaması ve yasayı yalnız Eski Eserler alanında uzman ama hukukda uzman olmayan kimselerin hazırlaması yüzünden ortaya çıkan bazı haller nedeniyle eleştirilerimizi ortaya dökmüş iken... Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesi içinde oluşturulabilecek, yeni bir metnin yasalaşmasından doğacak sakıncalar karşısında... önerimizi ve gerekçelerini yayınlamaktayız. Bu çalışmamızın ileride yapılacak yasa değişikliği sırasında bir hizmet katkısının olabileceğini umuyoruz.» Genel Müdürlüğün, 2863 Sayılı Kanunun hazırlıkları sırasında konunun uzmanı hukukçulara danışıp danışmadığını bilmiyoruz fakat, bu aşamadan sonra ancak Sayın Umar'ın da belirttiği gibi, 2863 Sayılı Kanunda değişiklik yapılması ihtimalinde bu sözkonusu kanun metni önerisinden yararlanmak mümkün olacaktır. Prof. Dr. Bilge Umar'ın bu metin önerisi ve gerekçesi için, Bkz, UMAR B., Yeni bir «Eski Eserler Kanunu» Metni önerisi ve gerekçesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Prof. Muhittin ALAM Armağanı), Yıl. 2 (1981), Sayı : 2, s. 3 - 59

Bölümler sırası ile :

Birinci Bölüm. Genel Hükümler,

İkinci Bölüm, Korunması gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat varlıkları,

Üçüncü Bölüm, Korunması gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat varlıkları,

Dördüncü Bölüm Araştırma, Sondaj, Kazı ve Define arama,

Beşinci Bölüm Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu ve Bölge Kurulları,

Altıncı Bölüm İkramiye ve Cezalar,

Yedinci Bölüm diğer hükümler, başlıkları ile Kanunda belirtilmişlerdir.

a) Kanunun getirdiği düzenleme,

1. ve 2. Maddelerde, Kanunun amacı ve kapsamı belirtildikten sonra, 3. Maddesinde tanım ve kısaltmalar verilmektedir.

4. Madde; Kültür ve Tabiat varlıklarını bulanlara haber verme zorunluluğu getirmekte, 5. Md. Taşınmazlardaki korunması gerekli tüm taşınır ve taşınmaz Kültür ve tabiat varlıklarının Devlete ait olduğu hükmünü getirmektedir.

6. ila 22. Maddeler taşınmaz Kültür ve Tabiat varlıklarını saymakta, bunların tesbit ve tescilinin nasıl yapılacağına ilişkin düzenlemeler getirmekte; bunların Kamulaştırma esasları, Taşınmaz Kültür Varlıklarına inşa edilecek yapı esaslarını, Vergi, Resim, harçtan muaf olan taşınmaz kültür varlıklarını saymaktadır.

23. ila 34. Maddeler Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarını tek tek saymakta, bunların yönetim ve gözetiminin Devlete ait olduğunu belirtmekte; müzeler, Özel Müzeler ve Koleksiyonculukla ilgili esasları belirledikten sonra Kültür Varlığı ticaretinin nasıl yapılacağını açıklamakta, bazı istisnai durumlar hariç taşınır varlıkların yurt dışına çıkarılamıyacağını hükme bağlamaktadır. Kanun ayrıca Yurt dışından Kültür Varlığını getirmenin serbest olduğunu belirtmektedir.

35. ila 49. Maddelerin tümü Türk ve yabancı kazı heyetlerini verecek kazı izni, bu kazıların nasıl yapılacağı, yürütüleceği ve so-

nuçlarının nasıl yayınlanacağı konuları ile ilgilidir. Bu bölümde bir Madde (50. Md.) define aranması ile ilgili düzenleme getirmektedir.

51. ila 63. Maddeler taşınmaz Kültür ve Tabiat varlıkları Yüksek Kurulu ile Bölge Kurullarının kuruluş ve çalışma esaslarını düzenlemektedir.

64. ila 75. Maddeler ikramiye ve Cezalar başlığı altında Kültür Varlıklarını bulanlara verilecek ikramiyeleri, Kanunda yazılı yasaklanan eylem ve davranışta bulunacaklara verilecek cezaları düzenlemektedir.

76. ila 78. Maddeler yürürlükten kaldırılan Kanunları saymakta ve Kanunun yürürlük tarihini belirlemektedir.

b) Kanunun getirdiği yenilikler,

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu birçok yeni düzenlemeler getirmiştir. Amacımız yeni kanunu 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu ile karşılaştırmak olmamakla birlikte, Kanunun getirdiği yeni ilke ve kuralların belirtilmesinde yarar vardır.

Öncelikle yeni kanun daha uzun bir metine sahiptir. Toplam yetmiş Maddeden oluşan Kanunda bölümler ve konular daha ayrıntılı düzenlenmiştir.

Kanunun düzenlenmesine, eski adı ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu yeni adı ile taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu olarak metin içine dahil edilmiştir. Eskiden bu kurulun kuruluş ve işleyişi ayrı bir kanunla, 1951 tarihli 5805 Sayılı Kanunla düzenlenmekteydi.

2863 Sayılı Kanun ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığınca tesbit edilecek Bölgelerde taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları Bölge Kurullarının kurulacağı hükmünü getirmektedir.

Kanun Bölge Kurullarını önceden de belirttiğimiz gibi Yüksek Kurulun verdiği ilke kararlarına uymak şartı ile, uygulamaya yönelik kararlar almakla görevlendirmiştir. Bu da yeni uygulama olarak eski eserleri koruma kaygısının tüm yurt düzeyine yayılmasını sağlamak amacı ile getirilmiştir.

2863 Sayılı Kanun, Kültür ve Turizm Bakanlığının Özel Hukuka tabi gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan korunması

gerekli Kùltür ve Tabiat varlıklarının korunması, bakım, ve Onarımı için Devletçe aynî, nakdî, ve teknik yardım yapılacağını ve Kredi verileceğini de hükme bağlamaktadır. Burada, kanun Devletin korunması gerekli taşınmaz Kùltür Varlıklarının onarımına katkı fonu oluşturacağını belirterek yeni bir ilke, uygulama getirmiştir.

2863 Sayılı Kanunun getirdiği en önemli yeniliklerden birisi de taşınır eski eserlerin bazı şartlarla Yurt dışına çıkarılabileceğidir. Yeni uygulamaya göre eserlerin gideceği Ülke makamlarından teminat almak ve Sigortalanmak şartı ile Arkeoloji ve Sanat tarihçilerinin kararı, Bakanlığın teklifi ve Bakanlar Kurulu Kararı ile taşınır Kùltür ve Tabiat varlıklarının yurt dışına çıkarılmaları ve yurt dışında sergilenmeleri mümkündür. 1710 Sayılı kanun eski eserlerin yurt dışına çıkarılmalarını kesinlikle yasaklamıştı. Böylelikle eski eserlerin yurt dışında da sergilenmeleri mümkün olacak ve ülkemizin tanıtılmasında önemli bir gelişme de kaydedilmiş olacaktır.

Kanunun bir başka özelliği de, hükümlerine muhalefet edecek olanlara verilecek cezalarla ilgilidir. Son olarak Kanunun çeşitli hükümlerine aykırı davrananlara verilecek cezaların asgari ve azami hadlerinin yükseltildiğini, ayrıca günün şartlarına uygun olarak para cezalarının da ağırlaştırılmış olduğunu belirtelim.

C) Yönetmelikler.

2863 Sayılı Kùltür ve Tabiat varlıklarını Koruma Kanunu, Anayasanın 124. maddesi uyarınca kendi görev alanlarını ilgilendiren Kanunların ve Tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere Bakanlıklara verilen yetkiler uyarınca Kùltür ve Turizm Bakanlığının gerek tek olarak, gerekse konuyla ilgili Bakanlık ve Genel Müdürlüklerce çeşitli yönetmelikler çıkarılmasını da hükme bağlamıştır. Kanunun çeşitli maddelerinde On üç adet yönetmeliğin çıkarılması, öngörülmüştür. Bunlardan bugüne kadar altı tanesi çıkarılmış ve yürürlüğe konulmuştur. Bunları sadece ismen belirtmekle yetineceğiz.

— Kanunun 25, 27, 28 ve 29. Maddeleri uyarınca çıkarılan, «Taşınır Kùltür Varlığı Ticareti ve bu ticarete ait iş yerleri ile depoların denetimi hakkındaki yönetmelik.» (Resmi Gazete 11. Ocak. 1984, Sayı : 18278).

— Kanunun 24 ve 26. Maddeleri uyarınca çıkarılan «Özel Müzeler ve denetimleri hakkında yönetmelik.» (Resmi Gazete 22 Ocak 1984 Sayı : 18289)

— Kanunun 34. Maddesi uyarınca çıkarılan «Müzelerle Müzelerle bağlı birimlerde ve ören yerlerindeki Kültür varlıklarının film ve Fotoğraflarının çekilmesi, mulaj ve kopyalarının çıkarılması hakkında yönetmelik.» (Resmi Gazete 26 Ocak 1984 Sayı : 18293)

— Kanunun 6. ve 50. Maddeleri ile Medeni Kanunun 696 ve 697. Maddeleri uyarınca çıkarılan «Define arama yönetmeliği.» (Resmi Gazete 27 Ocak 1984 Sayı : 18294)

— Kanunun 5. Bölümü uyarınca çıkarılan «Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu ile ve Bölge Kurulları Yönetmeliği» (Resmi Gazete 16 Şubat 1984 Sayı : 18314)

— Kanunun 24, 26, 30 ve 33. m. leri ile geçici 2. m. si gereğince çıkartılan «Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik» (Resmi Gazete 15. Mart. 1984. Sayı : 18342)

VI — Eski Eserlerle İlgili Kuruluşlar,

A — Cumhuriyet öncesi,

a) Muhafaza-i Asâr-ı Atika Encümen-i Dairesi,

21 Mayıs 1917 tarihinde 19 numaralı Tezkire-i Saniye gereğince kurulan bu daireyi olumlu bir adım saymak gerekir. Encümen kurulduktan hemen sonra İstanbul'da yok olmaya başlamış, taşınmaz Eski Eserleri tesbit ile çalışmalarına başlamıştır. Bu eserlerin her türlü bilimsel araştırması yapılacak, fotoğrafları çekilecek ve arşive konacaktı. Encümen, Muhafaza-i Abidat nizamnamesinin uygulanmasında da büyük ölçüde söz sahibi olmuştur. Encümen Cumhuriyet döneminde de çalışmalarına devam etmiştir.

b) Asar-ı Nakşiye müzesi,

1917 tarihinde kurulan Asar-i Nakşiye müzesi ile resim sanatının müzecilik içine girmesi sağlanmış, kurulan bir Asar-i Nakşiye Tetkik Encümeni'ne müzeye kabul edilecek eserleri seçme yetkisi verilmiştir. Ayrıca müzedeki eserlerin dışarıya çıkarılmamaları hükmüne bağlanmıştır. Bu müze, bugünkü Resim ve Heykel Müzesinin de temeli olmuştur (18).

(18) Bkz. MUMCU, A., «Eski Eserler Hukuku ve Türkiye», AHFD, C-26, S-3-4-5-76-7

B — Cumhuriyet Dönemi,

a) Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, 1906 tarihli Asar-i Atika Nizamnamesi yürürlükte iken Ülkemizde 1951 tarihinde 5805 Sayılı Kanunla gayrimenkul Eski eserler ve anıtlar Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu ile birlikte yeni kanunun yürürlüğe girdiği 1983 tarihine kadar Eski Eserlerin korunmasında söz sahibi olmuş ve etkinlik göstermiştir. 1983 Temmuzunda yeni çıkan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu bu kurulu kendi bünyesi içinde ayrı bir bölüm olarak düzenleyerek Eski Eserleri koruma konusunda en yetkili kuruluş olarak aynı fonksiyonu tekrar bu kurula vermiştir.

Kurul, Tarih, Arkeoloji, Sanat Tarihi, Mimarlık, Estetik, Şehircilik alanlarında sivrilmiş kişilerden oluşur. Kurulun görevi Kanunun 1. Maddesinde belirtilmiştir: «Yurt içinde korunması gerekli Mimari ve tarihsel özelliklere sahip anıtların ve diğer taşınmaz eski eserlerin korunma, Bakım, Onarım, Restorasyon işlerinde uygulanacak ilkeleri ve programları saptamak. Bu programların uygulanmasını izlemek ve denetlemek.»

Kurul, taşınmaz eski eserlerin korunmasında en yetkili kuruluştur. Kanunda gösterilen görevleri yerine getirmek için büyük yetkilerle donatılmıştır. Kurul herhangi bir makama bağlı değildir. Kurulun verdiği kararlar kesindir (19). Kurulun belli bir taşınmaz eski eserin bu nitelikte kütüğe yazılmasına ve korunması gereken eski eser sayılmasına ilişkin kararları Resmi Gazete'de yayınlanarak kamuya duyurulmaktadır. 1976 yılından itibaren bu kararlar Resmi Gazete'de, Kültür Bakanlığınca verilmiş ilan biçiminde yayınlanmaya başlamıştır. Bu ilanlar incelendiğinde, Kurulun 1976-1981 arasında yüzelliyi aşkın korunma ile ilgili karar verdiği ve geniş bir koruma çabası içinde olduğu söylenebilir.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun yürürlükten kalktığı 1983 yılına kadar, Devlet elindeki taşınmaz eski eserlerin korunması yolunda, çok sayıda ilkeleri saptadığı ve bu ilkeleri verdiği çeşitli kararlarla uygulama alanına koyduğu söylenebilir.

b) Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu, 1983'te yürürlüğe giren, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları

(19) Bkz. MUMCU, A., Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, AHFD, C. 28, S. 1-4 s. 56-7

rını Koruma Kanunu, 76. Maddesi ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kanununu yürürlükten kaldırmış ve 51. Maddesiyle bir «Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu» nun kurulacağını hükme bağlamıştır.

Maddede ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığınca tesbit edilecek Bölgelerde «Taşınmaz Kültür ve Tabiat varlıkları bölge kurulları»nın kurulacağı hükme bağlamaktadır.

51. Madde Yüksek Kurulun amacını şöyle belirtmektedir : Yurt içinde bulunan ve bu kanunda tanımlanan korunması gerekli taşınmaz Kültür ve Tabiat varlıkları ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak üzere, Merkezi Ankara'da Bakanlığa bağlı ... Yüksek Kurul kurulur denilmektedir.

Yüksek Kurulun görevleri şunlardır;

Korunması gerekli taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının korunması ve restorasyonu ile ilgili işlerde uygulanacak ilkeleri belirlemek Kültür ve Turizm Bakanlığınca tesbit olunan korunması gerekli Kültür ve Tabiat Varlıklarının tescilini yapmak.

Anılan varlıklarla ilgili olarak Yüksek Kurula intikal edecek veya bizzat bilgi edindiği konu ve uyuşmazlıklar hakkında Kültür ve Turizm Bakanlığına görüş bildirmek.

İlke kararları ve diğer görüşler doğrultusunda yapılacak uygulamalarda Kültür ve Turizm Bakanlığına yardımcı olmak ve sonuçlarını izlemek.

Kanunla verilen diğer görevleri yapmak.

Yüksek Kurul yedi tabii ve sekiz temsilci olmak üzere 15 Üyeden oluşmaktadır. Tabii Üyelerin dördü Kültür ve Turizm Bakanlığından, birer üyede sırası ile İmar İskan, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğünden gelmektedir. Temsilci üyelerin üçü Cumhurbaşkanı, beşide Yüksek Öğretim kurulunca seçilmektedir.

Yüksek Kurul kararları ile ilgili düzenlemeyi 61. Madde'de görüyoruz. Bu maddeye göre, Kamu kurum ve kuruluşları (Belediye dahil) ile gerçek ve tüzel kişiler kendilerini ilgilendiren hususlarda Yüksek Kurul Kararlarına uymak zorundadırlar. Yüksek Kurulun verdiği kararlar kesindir.

c) Bölge Kurulları;

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Yüksek kurul'dan sonra, ayrıca 51. Madde ile Kültür ve Turizm Bakanlığınca tesbit edilecek bölgelerde Taşınmaz Kültür ve Tabiat varlıkları Bölge Kurulları kurulacağını hükme bağlamıştır.

Bölge Kurullarının görevi, Kanuna göre Yüksek Kurulun verdiği ilke kararlarına uymak şartı ile uygulamaya yönelik kararları almaktır.

Bölge Kurulları, dört tabii, beş temsilci olmak üzere dokuz üyeden kuruludur. Tabii Üyeler Kültür ve Turizm Bakanlığının Bölgedeki Teknik Müdürü, Müze Müdürü, İmar ve İskan Bakanlığının Bölge Müdürü ve Vakıflar Genel Müdürlüğünün o bölgedeki en üst görevlisinden olmak üzere dört tanedir. Temsilci Üyeler, Yüksek Öğretim Kurulunca tercihan Bölgedeki Yüksek Öğretim Kurumlarının Arkeoloji, Mimarlık, Sanat Tarihi, Şehircilik, Peyzaj Mimarisi, bilim dallarından seçilecek birer Öğretim Üyesinden oluşur.

Bölge Kurullarının verdikleri kararlara da, ilgili Kamu Kurum ve Kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişiler kendilerini ilgilendiren konularda uymak zorundadırlar. Yalnız kanun, Bölge kurullarının verdikleri kararlara karşı itiraz yolunu getirmiştir. 61/2 Md.'de Bölge Kurullarının kararlarına, tebliğ veya ilan tarihinden itibaren 30 gün içinde yapılacak itirazların Yüksek Kurulunca incelenip sonuca bağlanacağı belirtilmektedir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu gerek Yüksek Kurulun, gerekse Bölge Kurullarının oluşumu ve görevleri ile ilgili genel esasları düzenledikten sonra Kurulların görev, yetki ve sorumlulukları ile bu kurulların kendi aralarındaki ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ile olan ilişkilerin ayrıca çıkarılacak bir yönetmelikte ayrıntısı ile düzenleneceğini de hükme bağlamıştır.

d) Bakanlıklar;

Cumhuriyetimizin Kuruluşundan beri, çeşitli Bakanlıklar Eski Eserlerle ve bunların korunması ile ilgilenmişlerdir. 1933'lerde adı Maarif Vekâleti olan Milli Eğitim Bakanlığının Kuruluş Kanununda Müzeler Müdürlüğü Bakanlığın Merkez Örgütünü oluşturan daireler arasında sayılmıştır. Daha sonra, bu Bakanlığın adı değiştirildi, ve Kültür Bakanlığı oldu. Bu dönemde aynı daire ismi değiştirilerek

«Öntükler ve müzeler Direktörlüğü» adı altında Devlet örgütünde yer aldı, daha sonra adı «Antikite ve Müzeler Müdürlüğü»ne dönüştürülen bu örgüt Milli Eğitim Bakanlığının bünyesi içinde faaliyetlerine devam etti. Bir dönemde, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığının kurulduğunu ve Eski Eserlerle ilgili çalışmaların bu Müsteşarlık bünyesi içinde sürdürüldüğünü görüyoruz. Daha sonra, ayrı bir Kültür Bakanlığı kurulmuş ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü bu Bakanlığın bünyesi içine dahil edilmiştir. Bugün Kültür ve Turizm Bakanlığı adı ile faaliyet gösteren Bakanlığa, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu ve Bölge Kurulları olmak üzere üç Kuruluş bağlıdır. Eski Eserlerin korunması ile ilgili olarak, Kültür ve Turizm Bakanlığının dışında Ülkemizde İmar ve İskan Bakanlığının ve Vakıflar Genel Müdürlüğünün çalışmaları da anılmaya değerdir.

VII — TÜRKİYE'DE ESKİ ESERLERİN HUKUKİ VE İDARİ YÖNDEN KORUNMASINA İHTİYAÇ VAR MIDIR?

Konu Ülkemiz açısından büyük önem arz etmekle beraber, ilk önce eski Eserlerin korunması konusunda genel bir çerçeve içinde karşıt bir takım düşüncelere yer vermek istiyoruz.

Bugün Dünya'da, eski eserlerin, tarihi anıtların korunmasının eskiye özlem veya muhafazakârlığın işareti olduğuna ilişkin görüşlerin yanısıra, anıtlar ve eski eserlerin korunması gayretinin, her an değişen Yeni Dünya'da hiç bir şekilde yeri olmadığı iddiası ile red edenlerde bulunmaktadır. Bu iki görüşün yanısıra, geçmişten kalanların ve yeni yapıların bağdaşması gereğini kabul edenlerin sayısında epeyce fazladır. Bu düşüncede olanlar, geçmişi tamamiyle silip atmak gayreti, geçmişi yeniden yaşamaya çalışmak kadar boştur demektedirler. Dünya üzerindeki eski eserlerin ve anıtların korunması olayını önemli kılan, bizden önceki zaman ve yaşamların niteliklerinin günümüzde ilginç ve heyecan uyandırıcı vasıflarının gereğince değerlendirilmesi olacaktır demektedirler (20).

Bu genel çerçeve içinde düşünceler aktardığımız görüşlerin tümünde, içinde bulunduğumuz yüzyılda ortaya çıkmış düşüncelerdir. Bu görüşleri karamsar ve iyimser olarak da nitelendirmek mümkündür. Her gün, belki de her dakika gelişen ve değişen Dünya'da Eski

(20) Bkz. ERDER, C, Tarihi Çevre Kaygısı, Ankara 1971 s. 5

Bugün, artık Devlet, Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki ka-

Eserleri Korumanın boş bir çaba olacağını savunanlar, olaya karamsar açıdan bakmaktadırlar. Geçmişin tamamı ile, kesinkes silinip atılamıyacağı ve eskilerle yenilerin bağdaştığı ölçüde birarada bulunması ve korunması gerektiği görüşünü savunanlar iyimser bir bakış ile eski eserlerin korunması olayına eğilmektedirler.

Ülkemizde, bu görüşlerin Cumhuriyet dönemine kadar belli izlerine raslamıyoruz. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Devletin eski eserlerin korunmasına gösterdiği ilgisizlik, Devletin başında bulunan Padişahın yönetiminden kaynaklanmıştı. 19. Yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı aydınları arasında beliren, eski eserlerin korunması gerektiği düşüncesi de tamamen kişisel çabalar ve hareketler olarak ortaya çıkmış ve sonuç vermiştir.

Biraz önce sözünü ettiğimiz çağdaş ve iyimser düşünceler, ancak Cumhuriyetimizin 50. yılında Devleti yönlendirebilmiş ve hem eski eserlerin korunmasını sağlayan, hem de bu eserlerin yenilerle bağdaştırılmasına imkan tanıyan, yeni bir anlayışla düzenlenmiş Eski Eserler Kanunu'muz çıkarılmıştır.

Bugün, artık Devlet Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki kayıtsız tavrını terk etmiştir. Günümüzde Eski Eserlerin Hukuki ve İdari yönünden korunması konusu, Devlet ve vatandaşlar açısından önem arz etmektedir.

Eski eserlerin korunması konusunda Devletin çok başarılı olduğu söylenemez. Eski Eserlerin korunmasında, bireylerin eylemlerine karşı da, çeşitli kamusal faaliyetlere karşı da, çoğu kez tarihi çevre korunmasında olumlu sonuç alınmamıştır. Bu konuda hukuki düzenleme yetersizlikleri yanında, hukuki düzenleme yanlışlıklarının da büyük oranda etkili olduğu belirtilmelidir. Koruyucu, önleyici, yasaklayıcı veya sınırlayıcı hukuki faaliyetler yani kolluk işlem ve eylemleri, ülkenin sosyal ve ekonomik düzenine bağlanarak, şehire akın, sanayii yerleşmeleri, nüfus yoğunlukları gibi sorunlardan doğan baskılarla öngörülen yasaklamaların kâğıt üzerinde kalacağı ileri sürülebilir. Hukuk kurallarının normatif - Emredici - yönüne inanarak, kuralları gecikmeksizin uygulamaya koymak zorunludur. Mevcut hukuk kurallarının bütün yaptırımları ile birlikte ve kesinlikle uygulamaya konması, ilgili resmi ve özel bütün kuruluş, topluluk ve çevrelerin bu uygulamayı izlemesi ve değerlendirmesi gerekir. Bu durumda, mevcut kuralları ne olursa olsun uygulamak ve hukuk Kurallarının mutlaka uygulanacağı inancını toplumda güçlendirmek gereklidir.

Yine İdare, koruyuculuk görevini Anayasa ve kanunlar gereği üstlenmiş olmakla birlikte, bunun mali yükümünü kendisi için kolay ve ucuz yoldan belli bireylere yüklemektedir. Bugüne kadar birçok tarihi eserin ortadan kaldırılmasına neden, İdarenin Kanun koyucunun da yardımı ile böyle bir tutum içinde bulunmasıdır. Yükümlülük altındaki yerler için bazı yardımlar, muafiyet ve imkanlar tanınmıştır. Ama bunlar yeterli değildir. Belirli kişilere kamu yararına verilen olağanüstü ve sürekli zararların kamu külfetlerinde eşitlik kuralı gereği, hakkaniyet ölçüsünde, İdarece karşılanması İdare Hukukunun en önemli ilkelerindendir (21). Bu durum günümüzde eski eserlerin hukuki ve idari yönden korunmasında Devlete büyük görevler düşmektedir. Devlet Ülkedeki tüm eski eserlerin sahibidir. O halde sahibi olduğu eski eserlerin idari ve hukuki yönden korunması için, belli bir çabayı da göstermelidir. Devletin, daha doğru bir deyimle İdarenin, eski eserlerin korunmasında uygulamayı ön planda tutan, hukuk kurallarının mutlaka uygulanabilir olduğunu gösteren bir tutum içinde olmasının yanısıra, tarihi çevrede bulunan koruma alanları içindeki taşınmazlarda, tarihi eser niteliğindeki taşınmazların maliklerine yardımdan başka, yükümlülük süresince yeterli bir tazminat verilmesinin kabul edilmesi gerekir.

Geçtiğimiz yıl yürürlüğe giren 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, getirdiği birçok düzenleme ile İdarenin bu korumadaki yeri ve payını istenilen ölçülere getirmiştir. Bunların neler olduğuna, yazımızın sonuç kısmında değineceğiz.

VIII — ULUSLARARASI HUKUK VE ESKİ ESERLER HUKUKU

Eski Eserlerin, mimarlık ve kültür anıtlarının korunmasını daha geniş bir kapsam içinde yürütmek, bütün Dünya uluslarının yarattıkları yapıtları, devletlerarası ölçüde herkese sevdirmek, tahripelerini, yokolmalarını elbirliği ile önlemek için, özellikle 20. Yüzyılda büyük bir çaba harcanmaktadır. Konumuzla ilgili başlıca Uluslararası Kongre kararları ve sözleşmeler şunlardır :

A — 21 - 30 Ekim 1931 tarihleri arasında Atina'da, anıtsal eski eserlerin tanımı ve korunmaları üzerinde bir kongre toplanmıştır. Bu kongre de, özellikle mimarlık anıtlarının tanımı ve korunmaları

(21) YAYLA, Y, «Tarihi Çevre Korunmasında İdarenin Görev, Yetki ve Sorumlulukları,» MTRÉ Bülteni, Yıl. 1, S. 4, s. 9.

üzerinde durulmuş tarihsel çevreninde bu konunun içinde bulunduğu kabul edilmiştir (22).

B — 31.5.1964 tarihinde Venedik'te imzalanan ve Türkiye'nin de katıldığı bir sözleşme ile, taşınmaz anıtsal, eski eserlerin özellikle restorasyon ilkeleri üzerinde durulmuş ve ileri adımlar atılmıştır (23).

C — 19.12.1954'te Paris'te imzalanmış Avrupa Kültür Antlaşması;

Antlaşmanın 5. Md.si, her akid tarafı, Avrupa Kültürü için bir değer ifade eden eşyaların Avrupa'nın ortak Kültür mirasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edecek ve onları korumak için gereken tedbirleri alacak ve bu eşyaların incelenmelerini kolaylaştıracaktır hükmünü getirmektedir.

Türkiye, Antlaşmayı, 7.6.1957 günlü, 6998 Sayılı Kanunla onaylamıştır.

D — Silahlı bir çatışma halinde Kültür mallarının korunmasına ilişkin Sözleşme,

Bu Sözleşmede mimarlık ve tarih değeri taşıyan anıtların, taşınır eski eserleri saklayan müze ve depoların savaş durumlarında, elden geldiği kadar korunması için tedbirler alınması öngörülmüştür.

La Haye'de 14.5.1954'te imzalanan bu sözleşme ve ek metinleri, Türkiye bakımından Bakanlar Kurulu ile 24.7.1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

E — Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) Sözleşmesi,

16.11.1945 Tarihinde, Londra'da imzalanan bu sözleşmenin 1. Md.'de, Unesco'nun «... dünyanın, kitap, sanat eserleri, tarih ve bilim anıtları mirasının korunmasını...» sağlamak çabasında da bulunacağı belirtiliyor.

(22) Bkz. MUMCU, A, «Eski Eserler Hukuku ve Türkiye», AHFD, C. 28, S. 1-4 s. 74

(23) Bkz. ERDER, C, «Venedik Tüzüğü Tarihi bir Anıt gibi Korunmalıdır», ODTÜ. Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt. 3, Sayı : 2, 1977, s. 169

Türkiye, bu sözleşmeyi, 20.5.1956 tarihli 4895 Sayılı Kanunla onaylamıştır (24).

F — Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin önlenmesi ve yasaklanması için alınacak tedbirlerle ilgili sözleşme,

Bu sözleşme, UNESCO'nun 12 Ekim - 14 Kasım 1970 tarihleri arasında, Paris'te yaptığı 16. Genel Kurul Toplantısında kabul edilmiştir.

Sözleşme, Arkeoloji, tarih öncesi, Tarih, Sanat ve bilim için önemli olan değerleri birinci Maddede tek tek saydıktan sonra, bu Sözleşme gereğince taraf Devletlerce kabul edilmiş, mevzuata aykırı olarak yapılan Kültür Varlıkları İthal, ihraç ve mülkiyet transferi kanunsuzdur demektedir.

Yine Sözleşme'nin 2. Maddesinde, bu Sözleşmeye taraf olarak katılmış bulunan Devletler, Kültür Varlıklarının Kanunsuz ithal, İhraç ve Mülkiyet transferinin, ülkelerin bu varlıklarından yoksullaşmalarının başlıca nedenlerinden biri olduğu ve uluslararası işbirliğinin bu davranışlardan doğacak tehlikelere karşı korunmada en etkili yollardan biri olduğu açıkça belirtilmiştir.

Sözleşmeye taraf olarak katılmış bulunan devletlerin uluslararası ilişkilerini sağladıkları ülkelerdeki kültür varlıklarına karşı saygılı olacakları, bunların kanunsuz ithal, ihraç ve mülkiyet transferlerinin önlenmesi için uygun düşen tedbirleri alacakları hüküm altına alınmıştır.

Görüldüğü gibi Sözleşme, geniş kapsamlı bir uluslararası koruma sistemi öngörmektedir.

Türkiye, 1980'de bu Sözleşme'ye katılmıştır. Türkiye'nin bu sözleşmeye katılmasına izin veren kanun, 25.12.1979 tarihli, 2256 Sayılı kanundur. Kanun, 6 Ocak 1980 tarihli, 16861 Nolu Resmi Gazete'de yayınlanmış, 13.10.1980 günlü, 8/1768 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de Türkiye sözleşmeye resmen katılmıştır.

S O N U Ç :

Eski Eserler Hukuku ile ilgili çalışmamızın sonuna gelmiş bulunuyoruz. Konuyu bitirmeden önce bir kaç cümle daha eklemek istiyoruz.

(24) Bkz. UMAR, B, Eski Eserler Hukuku İzmir, 1981, s. 17-19.

Bugün Dünya üzerinde bütün Ülkelerde, özellikle de Eski Dünya adı verilen Avrupa, Asya, ve Afrika kıtalarında eski çağlardan kalma pek çok eser olduğu bilinmektedir. Özellikle de Dünyanın ortası anlamına gelen Akdeniz çevresinde tarihsel eserlerin ve eski eserlerin çok zengin bir hazine teşkil edecek çoklukta olduğunu görüyoruz.

Yüzyılımızda tarihî anıtların ve eski eserlerin bugün için korunma gerekçelerini bir kaç temel esasta toplamamız mümkündür :

— Çeşitli dönemlerin yapı tekniği hakkında fikir verecek nitelikte olan yapılan yapı malzemesi ve kullanılan yapı tekniği bakımından birçok eski eser vardır. Bunların korunmaları gerekir.

— Bir dönemin ya da tarihsel bir olayın simgesi olan eserler vardır. Örneğin İstanbul'da Yıldız sarayı gibi. Bunların korunmaları gerekir.

— Tarihsel bir olaya bağlı olan anıtlar vardır. Örneğin, Sivas Kongresinin yapıldığı lise binası gibi. Bunların da korunma altına alınmaları gerekir.

— Tarihsel belgeleri taşıyan eserler ile Güzel Sanatlar bakımından değerli olan eserlerin de korunmaları gereklidir (25).

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile düzenlemelerinde, getirdiği ilkelere, bu koruma gerekçelerini göz ardı etmemiştir. Kanunun çeşitli maddelerinde, eski eser tanımlarında koruma amacı geniş tutulmuş ve bu eserlerin ülke genelinde yaygın bir koruma alanına kavuşturulmaları hukuken ve fiilen sağlanmak istenmiştir. Bir örnek vermek gerekirse, biraz önce Koruma gerekçeleri içinde saydığımız tarihsel bir olaya bağlı olan anıtların korunması, 2863 Sayılı Kanunun 6. Md. d Fıkrası ile gerçekleştirmiştir. 6. Md.'de şöyle denmektedir : «Milli Tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda Büyük Tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tesbit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler... Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı örneklerindedir.»

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat varlıklarını koruma kanunu, eski eserlerin korunması konusunda çağdaş gereklere uyan bir huku-

(25) Bkz, YAVUZ, F, Çevre Sorunları, Ankara 1975, s. 175

ki düzenleme getirmekle beraber, eleştiriye açık yönleri yok da değildir.

Bir yazarımızın «Kültür Koruma Kanunu uygulanamaz» şeklinde bir düşüncede olmasına, (26) rağmen ve yazısında dile getirdiği bir çok eleştiriye rağmen, kanun genel yapısı ile Eski Eserler Hukumuza kaynaklık edecek ve etkili bir koruma sağlayacak özelliğindedir. Kanunda, yazarın da belirttiği gibi bir takım aksaklıklar vardır. Örneğin 7. Md.'de yer alan «Yeteri kadar eserin tescil edileceği hükmü». Yine 15. Md.'nin D fıkrasında yer alan «Kamulaştırmalarda bedel takdirlerinde taşınmaz kültür varlıklarının eskilik, enderlik ve sanat değeri dikkate alınmaz» hükmü de kişilerin haklarını ortadan kaldıran bir hükümdür. Bu da mevzuatımızın öbür metinleri ile uyumsuzluk çıkarabilir. Ama kanımızca bu eleştiriler kanunun getirdiği yeni ilkeleri, Kurumları etkileyen bir unsur değildir. Kanunun uygulamaya başlamasından sonra zamanla ortaya çıkacak aksaklıklar, tekrar kanun koyma yoluyla giderilebilir ve uygulamada mevzuata en uygun hükümleri düzenlemek imkan dahilindedir.

Eski Eserlerin ülkemizde korunması yolunda bugüne kadar düzenlenmiş geniş kapsamlı bir metin olması ve getirdiği yeni ilke ve esaslarla 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanunu bugün ileri bir aşama olarak kabul edilmelidir.

Kanunun Koruma altına aldığı topraklar Anadolu topraklarıdır. Kanun Türkiye Cumhuriyeti Sınırları ve toprakları içinde kalan her türlü Arkeolojik eser, eski eser, anıt, tarihi sit alanı için koruma esasları getirmektedir. Anadolu toprakları ise, bütün Akdeniz uygarlıklarının beşiğidir. Anadolu Uygarlığı kesintisizdir. Bugün bütün çağdaş düşünce türlerinin özünde, bir Anadolu kokusu, Anadolu tadı vardır. Anadolu Uygarlığı en somutundan en soyutuna değin bütün insan başarıları ile günümüze kalmıştır (27). Geleceğe kalmayan, geleceği aydınlatmayan, geliştirmeyen bir uygarlık eski de olsa, köklü de olsa, başarılı sayılmaz. Anadolu'da yerleşmiş gelmiş geçmiş, tüm uygarlıklar bugün de bizi aydınlatmakta, devirlerindeki olağanüstü uygarlık düzeyleri ile, yarattıkları eserlerle bugün üzerinde yaşadığımız toprakları belki bin kez daha değerli kılmaktadırlar. Ana-

(26) Bkz. GÜLERSOY, Ç, «Kültür Koruma Kanunu Uygulanamaz», Milliyet, 29. Ağustos 1983, s. 2

(27) Bkz. EYÜBOĞLU, İ. Z. Tanrı Yaratan Toprak Anadolu, İstanbul, 1973 s. 25

dolu'nun başka bir özelliği de uygarlıkların doğması, gelişmesi, çevreye yayılması için çok elverişli bir ortam niteliği taşımasıdır. Böylesine yerleşmeye ve yaşamaya değer topraklarda yüzlerce kavim, Irk yerleşmiş ve uygarlıklar yaratmışlardır (28).

Yeryüzünde Anadolu Topraklarından daha bereketli bir uygarlık kaynağı yoktur denilebilir. Böylesine bereketli ve canlı bir tarih hazinesine sahip topraklarda yaşayan bugünkü nesiller olarak, eski eserlerin korunması konusunda Devlet olarak, Vatandaş olarak binçilenmiş bir biçimde azami gayreti sarfetmek durumundayız. Devlet, çıkardığı kanun metinleri, aldığı tedbirlerle bu korumayı sağlamaya çalışırken Vatandaş olarak bize düşen görev Devlete bu konuda yardımcı olmaktır. Bugün Anadolu topraklarının varisi bizleriz. Bugün bu toprakların her karışında mevcut eski eserler, tarihi hazineler, Devletin olduğu kadar, tüm vatandaşlarındır da. O, halde biz de geleceğe kalmak istiyorsak, eskinin uygarlıklarını benimsemeli, onları korumalı, yaşatmalı ve gelecek nesillere aktarılmasına yardımcı olmalıyız. Devletle beraber vatandaşların da göstereceği ilgi ve koruma gayretiyle eski eserler hazinesinin korunmasında önemli aşamalar sağlanması mümkündür. Bugün için Devletimiz ile halkımızda bunu sağlayacak maddi ve manevi tüm unsurların mevcut olduğu kanaatindeyiz.

(28) Anadolu'daki Arkeoloji Araştırmalar, bunların ne şekilde başladığı Anadolu Topraklarının eski Uygarlıklar yönünden Zenginliği, Anadolu Arkeolojisinin başlangıç yılları gibi konularda bilgi edinmek için Özellikle Şu iki kitaba baş vurulmalıdır :

- 1) C. W, CERAM, Tanrılar, Mezarlar, Bilginler, İstanbul, 1982, 360 s.
- 2) C. W, CERAM, Tanrıların Vatanı Anadolu, İstanbul 1979, 192 s.